

بررسی ساختار تشکیلاتی بخش تعاون در راستای اصلاح قانون بخش تعاون

کد موضوعی: ۲۲۰

شماره مسلسل: ۱۲۰۱۰

آبان ماه ۱۳۹۰

دفتر: مطالعات اقتصادی

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۲	۱. ویژگی‌های تشکیلات مطلوب بخش تعاون
۳	۱-۱. ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اقتصادی و اعتباری تعاونی‌ها
۵	۱-۲. کمک به اعمال سیاست‌های ملی برای بخش تعاون
۵	۱-۳. کمک به اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی در حوزه تعاون
۶	۱-۴. توانمندی برای انجام وظایف تصدیگری بخش تعاون
۷	۲. ساختار تشکیلات فعلی بخش تعاون
۸	۲-۱. شرکت تعاونی
۹	۲-۲. اتحادیه‌های تعاونی
۱۱	۲-۳. اتاق تعاون
۱۲	۳. مشکلات تشکیلات فعلی بخش تعاون
۱۲	۳-۱. عدم انسجام کافی اتحادیه‌های تخصصی
۱۵	۳-۲. عدم توانمندی کافی اتاق‌های تعاون
۱۵	۳-۳. امکانات محدود برای اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی
۱۷	۳-۴. امکانات محدود برای انجام امور تصدیگری بخش تعاونی
۱۸	۴. ساختار پیشنهادی تشکیلات بخش تعاون و الزامات قانونی آن
۱۸	۴-۱. تشکیل اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی
۱۹	۴-۲. ایجاد بستر مناسب برای تشکیل اتحادیه‌های اعتباری تعاونی
۲۰	۴-۳. تشکیل اتاق تعاون ایران
۲۱	۴-۴. الزامات قانونی تشکیلات پیشنهادی بخش تعاون
۲۸	۵. مزایا و معایب تشکیلات پیشنهادی
۲۸	۵-۱. مزایای تشکیلات پیشنهادی
۲۹	۵-۲. معایب و چالش‌های اجرایی تشکیلات پیشنهادی
۳۰	نتیجه‌گیری
۳۲	منابع و مأخذ

بررسی ساختار تشکیلاتی بخش تعاون در راستای اصلاح قانون بخش تعاون

چکیده

براساس بند «ج» ماده (۱۲۴) قانون برنامه پنجم توسعه، وزارت تعاون وظایف حاکمیتی و شکل‌های بخش تعاون، وظایف تصدیگری بخش تعاون را انجام خواهند داد. اجرایی شدن چنین حکمی مستلزم وجود تشکیلاتی توانمند در بخش تعاون است. منظور از تشکیلات بخش تعاون سازوکار قانونی پیش‌بینی شده در رابطه با چگونگی تعامل و ارتباط تعاونی‌ها با یکدیگر در سطوح مختلف جغرافیایی و در حوزه‌های مختلف تخصصی است. تشکیلات مطلوب بخش تعاون علاوه بر برخورداری از توانمندی کافی برای انجام امور تصدیگری بخش، باید بتواند از عهده وظایفی همچون ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اقتصادی و اعتباری تعاونی‌ها، کمک به اعمال سیاست‌های ملی بخش تعاون و کمک به اعمال سیاست بخش‌های تخصصی در حوزه تعاون برآید تا موجبات رشد و توسعه بخش را فراهم سازد.

تشکیلات فعلی بخش تعاون توانایی انجام برخی امور تصدیگری بخش را دارد، اما در انجام برخی دیگر از این امور و کمک به اعمال سیاست‌های ملی (افزایش سهم بخش تعاون به ۲۵ درصد اقتصاد ملی، اشتغال‌زایی بالا و...) و سیاست‌های بخشی (صنعت و معدن، کشاورزی، حمل‌ونقل و...) از کارآیی لازم برخوردار نیست. وجود تشکیلاتی مرکب از اتحادیه‌های تخصصی و نظارت و هماهنگی تعاونی و ایجاد بستر مناسب برای شکل‌گیری تشکیلات اعتباری تعاونی‌ها می‌تواند عامل مهمی در بهبود وضعیت موجود باشد. در چنین تشکیلاتی اتاق تعاون تنها در سطح ملی از اجتماع اتحادیه‌های تعاونی بخش‌های مختلف شکل می‌گیرد. مهمترین مزیت‌های این پیشنهاد ایجاد شرایط مناسب برای تعامل مستقیم تشکیلات بخش تعاون با بخش‌های تخصصی برخلاف شرایط موجود و رفع گسستگی موجود میان تعاونی‌های بخش کشاورزی و غیر آن است.

مقدمه

اگرچه لایحه بخش تعاون پس از ارسال توسط دولت و وصول به مجلس شورای اسلامی، مسترد شد، اخیراً اصلاح قانون بخش تعاون در راستای بند «ح» ماده (۹) قانون اجرای سیاست‌های کلی^۱ اصل چهل و چهارم قانون اساسی در قالب ارائه طرح در دستور کار مجلس شورای اسلامی قرار گرفته است. با عنایت به این مسئله شناسایی اصلاحات لازم در قوانین فعلی بخش تعاون و ارائه پیشنهاد‌های اصلاحی مناسب، ضرورت دارد.

یکی از مباحث مهمی که هر قانون مطلوب تعاونی باید به آن بپردازد، بحث تشکیلات بخش تعاونی است. منظور از تشکیلات بخش تعاون سازوکار قانونی پیش‌بینی شده در رابطه با چگونگی تعامل و ارتباط تعاونی‌ها با یکدیگر در سطوح مختلف جغرافیایی و در حوزه‌های مختلف تخصصی می‌باشد. این ارتباط و تعامل دربردارنده نحوه ارتباط شرکت‌ها، اتحادیه‌ها و اتاق‌های تعاونی با یکدیگر یا هر نهاد دیگری است که در بخش غیردولتی مربوط به تعاون، تعریف شده باشد. اهمیت تعریف مناسب تشکیلات بخش تعاون از آن جهت بیشتر شده است که در بند «ج» ماده (۱۲۴) قانون برنامه پنجم توسعه آمده است که تا پایان این برنامه «وزارت تعاون و وظایف حاکمیتی و اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران و دیگر تشکل‌های تعاونی و وظایف تصدیگری بخش تعاون را به‌عهده خواهند داشت». با عنایت به این ماده، ضروری است در تعریف تشکیلات بخش تعاون، سازوکار مناسب برای انجام وظایف تصدیگری بخش توسط آن تشکیلات در نظر گرفته شود.

در قانون فعلی بخش تعاون فصل مجزایی که تشکیلات تعاونی را به‌صورت منسجم و با چارچوب دقیق مشخص کرده باشد وجود ندارد، اما اتحادیه‌های تعاونی و اتاق‌ها در آن تعریف شده و حیطه مسئولیت‌های هر کدام به ترتیب در فصل‌های ۷ و ۱۰ بیان شده است. با توجه به اهمیت تشکیلات بخش تعاون، مناسب به نظر می‌رسد که در یک فصل از قانون بخش تعاون به‌صورت مجزا و منسجم تشکیلات بخش تعاونی تعریف شده و چگونگی تعاملات آن مشخص شود.

۱. ویژگی‌های تشکیلات مطلوب بخش تعاون

هرگونه بررسی و ارائه نظر در رابطه با تشکیلات فعلی بخش تعاون یا ارائه پیشنهاد برای بهبود آن، مستلزم شناخت صحیح از تشکیلات مطلوب بخش تعاون است. در واقع قبل از هر چیز باید به این سؤال پاسخ دهیم که انتظار داریم تشکیلات بخش تعاون چه وظایفی را انجام دهد؟ طبیعتاً اگر پاسخ

۱. بند «ح» ماده (۹).

این سؤال مشخص باشد، هم می‌توان در مورد کارآیی تشکیلات فعلی بخش تعاون بحث و هم در مورد هر پیشنهاد جایگزین برای تشکیلات مذکور، اعلام نظر کرد.

مهمترین ویژگی‌های تشکیلات مطلوب بخش تعاون، چیزی جز توانایی انجام وظایف مورد انتظار نیست. انتظار می‌رود یک تشکیلات مناسب بخش تعاون وظایف زیر را انجام دهد:

۱-۱. ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اقتصادی و اعتباری تعاونی‌ها

۱-۲. کمک به اعمال سیاست‌های ملی برای بخش تعاون

۱-۳. کمک به اعمال سیاست بخش‌های تخصصی در حوزه تعاون

۱-۴. توانمندی برای انجام وظایف تصدیگری بخش تعاون

در ادامه به بحث و بررسی و استدلال ضرورت هر یک از وظایف فوق پرداخته می‌شود.

۱-۱. ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اقتصادی و اعتباری تعاونی‌ها

شرکت‌های تعاونی نسبت به سایر انواع شرکت‌ها دارای مزیت‌ها و محدودیت‌های خاصی هستند که شناسایی آنها نیازمند تأمل و دقت نظر ویژه‌ای بوده و در نگاه سطحی قابل مشاهده نیست. این مسئله به‌خصوص در مورد مزیت‌های بخش تعاون مصداق بیشتری دارد.

واقعیت آن است که برخلاف شرکت‌های بخش خصوصی که هر کدام از آنها را به‌طور انفرادی می‌توان بررسی کرده و نقاط ضعف و قوتشان را بررسی کرد، در مورد شرکت‌های تعاونی به این صورت نیست و در واقع قضاوت در مورد ضعف‌ها و قوت‌های یک شرکت منفرد تعاونی بدون در نظر گرفتن ارتباط آن با سایر تعاونی‌ها و بخش تعاون احتمالاً نتایج درستی در این رابطه ارائه نخواهد داد. این مسئله به تفاوت در ماهیت و فلسفه شکل‌گیری انواع شرکت‌های خصوصی و تعاونی برمی‌گردد. اصولاً شرکت‌های خصوصی براساس فلسفه اصالت فردی شکل گرفته و تمام چارچوب نهادی تدارک دیده شده برای آنها از قبیل نوع همکاری شرکا، هدف شرکت، نوع تعامل آن با صاحبان سهام و بازار و... نیز براین اساس استوار شده است. این درحالی است که فلسفه شکل‌گیری تعاونی‌ها به نوعی مرتبط با نگاه اصالت داشتن جمع است و تمامی چارچوب‌های نهادی در نظر گرفته شده برای آن نیز از این فلسفه پیروی می‌کند.

تعاونی در واقع راه‌حل نسبتاً معقول و قابل اجرایی برای حل تناقض میان تمایلات فردی و جمعی موجود در سیستم‌های مبتنی بر اصالت جمعی است. در این جوامع و سیستم‌ها با توجه به اینکه اهداف اجتماعی اصالت دارند و نه اهداف فردی، همه افراد جامعه باید برای حصول اهداف اجتماعی گام بردارند، اما وجود خلأهایی در این سیستم‌ها برای همگرا کردن تمایلات فردی به تمایلات اجتماعی معمولاً سبب شده است که این جوامع در عمل با تناقض میان اهداف فردی و

جمعی مواجه شوند. تعریف قالب تعاونی به نحوی بوده است که توانایی ایجاد چنین همگرایی را داشته باشد. در یک شرکت تعاونی هم منافع اقتصادی فردی در قالب رفع نیازها وجود دارد و هم همکاری بین افراد و توجه اعضا به نیازها و فعالیت یکدیگر، چرا که اهداف اقتصادی فردی هر نفر که همان رفع نیاز مشترک است تنها با مشارکت اعضای دیگر محقق می‌شود.

همان‌طور که مشارکت همه اعضای تعاونی شرط لازم موفقیت آن است و بدون مشارکت اعضا، تعاونی ماهیت خود را از دست می‌دهد، همکاری بین تعاونی‌ها نیز شرط لازم برای تکامل و رقابت‌پذیری آنها با بخش خصوصی می‌باشد. درحالی که یک شرکت تعاونی منفرد حداقل به دلیل کوچک‌تر بودن مقیاس فعالیت آن، به‌صورت نسبی از صرفه‌های مقیاس محدودتری نسبت به شرکت‌های بخش خصوصی برخوردار است، نوع همکاری مؤثری که بین تعاونی‌ها می‌تواند ایجاد شود و در بخش خصوصی عملاً امکان آن وجود ندارد (به‌دلیل سیستم رقابتی و مبتنی بر سهم بازار این شرکت‌ها برخلاف تعاونی‌ها که سهم آنها از بازار از قبل براساس تعداد اعضای آنها مشخص است) توانایی حل مشکل عدم مزیت ناشی از عدم صرفه‌های مقیاس بنگاه‌های تکی تعاونی‌ها را دارد. براین اساس است که یکی از اصول هفت‌گانه بین‌المللی تعاونی‌ها، تعاون بین تعاونی‌هاست. درحالی که در نظر اول و قبل از اطلاع از نکات گفته شده، گنجانیدن این اصل در هفت اصل مذکور کمی غیرمنتظره به‌نظر می‌رسد.

اگرچه شرکت‌های بخش خصوصی ممکن است اقدام به تشکیل اتحادیه یا صنف مربوطه کنند، اما امکان همکاری آنها در قالب اتحادیه یا صنف به‌دلیل وجود رقابت میان شرکت‌ها برای کسب سهم بیشتر بازار عملاً محدود است. هرچند مقیاس شرکت‌های عضو اتحادیه یا صنف بزرگ‌تر باشد، این مسئله مشهودتر خواهد بود. یکی از شواهدی که در ایران برای این مسئله وجود دارد آن است که اصناف در ایران که متشکل از بنگاه‌های خرد و دارای بازار محلی هستند، فعالیت نسبتاً گسترده‌ای دارند اما اتحادیه‌ها یا اصناف متشکل از بنگاه‌های خصوصی بزرگ با بازارهای گسترده، مشاهده نمی‌شود. این درحالی است که در مورد تعاونی‌ها که به‌دلیل وابستگی تقاضای آنها به اعضای تعاونی و بی‌نیازی نسبی آنها از تقاضای بازار، در ذات خود رقابتی برای کسب سهم بازار از سایر شرکت‌ها ندارند، امکان همکاری گسترده بین آنها در قالب اتحادیه‌ها وجود دارد و این نوع همکاری عملاً می‌تواند بسیاری از صرفه‌های مقیاس را برای تعاونی‌ها به‌دنبال داشته باشد. لذا با توجه به نکات گفته شده، هرگونه تشکیلات فرادستی برای تأمین برخی نیازهای مشترک تعاونی‌ها نه تنها مفید بلکه ضروری است.

علاوه‌بر امور مربوط به هماهنگی و بالا بردن قدرت چانه‌زنی از طریق تشکیل اتحادیه‌ها (که

معمولاً هدف تشکیل اتحادیه‌ها و اصناف بخش خصوصی نیز می‌باشد)، تعاونی‌های بسیاری نیازهای مشترک اقتصادی و اعتباری دارند که در صورت متشکل شدن می‌توانند آسان‌تر و با صرف هزینه‌های کمتر آنها را تأمین کنند. به‌عنوان مثال ساخت ۱۰۰ واحد مسکن به‌وسیله یک تشکیلات منسجم متشکل از تعاونی‌ها احتمالاً با هزینه‌های کمتری نسبت به ساخت همان میزان واحد مسکن توسط ۱۰ تعاونی به‌صورت جداگانه، صورت می‌گیرد؛ یا تأمین نیازهای مصرفی اعضا به کالاهای خارجی از طریق واردات مستقیم احتمالاً تنها در صورتی امکانپذیر خواهد بود که مجموعه‌ای از تعاونی‌ها، نیاز مشترک خود به آن کالاها را در یک تشکیلات واحد جمع کرده باشند. همچنین شکل‌گیری واحدهای مالی و اعتباری برای تأمین نیاز اعتباری تعاونی‌ها با توجه به ماهیت این نوع از فعالیت‌ها، در سطح اتحادیه‌های تعاونی احتمالاً از صرفه اقتصادی برخوردار خواهند بود. هرگونه تشکیلات برای بخش تعاون زمانی مناسب و مطلوب است که بتوانند وظایف گفته شده که به‌طور خلاصه می‌توان آن را «ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اقتصادی و اعتباری تعاونی‌ها» بیان کرده انجام دهند.

۲-۱. کمک به اعمال سیاست‌های ملی برای بخش تعاون

ممکن است دولت‌ها یا دیگر نهادهای سیاست‌گذاری ملی، اهداف و سیاست‌هایی را برای کشور در قالب برنامه‌های توسعه یا غیر آن داشته باشند که بخشی یا همه آن مربوط به حوزه تعاون باشد، از قبیل اینکه ممکن است دولت‌ها برخی سیاست‌های توسعه فرابخشی مربوط به اشتغال، تولید، توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و... و حتی برخی فعالیت‌های اجتماعی را دنبال کنند. تشکیلات بخش تعاون باید به‌گونه‌ای باشد که بتواند به اعمال این سیاست‌ها کمک کند. یکی از ویژگی‌های تشکیلات مطلوب بخش تعاون امکان کمک این تشکیلات به اعمال سیاست‌های ملی بخش تعاون است.

۳-۱. کمک به اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی در حوزه تعاون

درحال حاضر دو نوع تقسیم‌بندی بخشی در کشور براساس نوع مالکیت (دولتی، خصوصی و تعاونی) و نوع فعالیت تخصصی (کشاورزی، صنعت، خدمات و...) صورت می‌گیرد.

سیاست‌های ملی می‌تواند بخش‌های تخصصی یا بخش‌های مالکیتی و غیر از آن را هدف قرار داده باشند. در اینجا سیاست‌های ملی از دسته اول را سیاست‌های بخشی و هرگونه سیاست ملی غیر از آن (شامل سیاست‌های مربوط به بخش‌های مالکیتی) را سیاست‌های ملی فرابخشی می‌نامیم. در قسمت قبلی بیان شد که تشکیلات مطلوب بخش تعاون باید به اعمال سیاست‌های ملی کمک کند. در آنجا منظور از سیاست‌های ملی درواقع سیاست‌های ملی فرابخشی بود. تشکیلات بخش

تعاون باید به‌گونه‌ای باشد که در عین برخورداری از انسجام کافی برای کمک به اعمال سیاست‌های فرابخشی مربوط به بخش تعاون، از استقلال عمل کافی برای کمک به اعمال سیاست‌های بخشی نیز برخوردار باشند. به‌عنوان مثال فرض کنید تشکیلات بخش تعاون متشکل از اتحادیه‌های انواع مختلف تعاونی‌ها باشد و هر اتحادیه در فعالیت‌های یک بخش تخصصی مربوط به نوع فعالیت تعاونی‌های عضو آن (کشاورزی، صنعتی، مصرفی و...) عمل کند. تشکیلات بخش تعاونی و نوع ارتباط این اتحادیه‌ها باید به‌گونه‌ای باشد که از یک طرف به اعمال اهداف ملی فرابخشی که مربوط به همه انواع تعاونی‌ها (در بخش‌های مختلف تخصصی) و مستلزم عملکرد مشترک آنهاست کمک کند و از طرف دیگر هریک از اتحادیه‌های تخصصی از استقلال کافی برای کمک به اعمال سیاست‌های ملی بخشی مربوط به بخش تخصصی آن اتحادیه، برخوردار باشد.

۴-۱. توانمندی برای انجام وظایف تصدیگری بخش تعاون

همه شواهد موجود نشان می‌دهد که دوران تصدیگری بخش دولتی و فعالیت مستقیم دولت در امور اجرایی و فعالیت‌های اقتصادی به سر رسیده است. در حال حاضر موج خروج دولت‌ها از امور غیرسیاستگذاری و غیرحاکمیتی، همه کشورها از جمله ایران را دربر گرفته است. با توجه به این موج که از پشتوانه نظری و تجربی محکمی نیز برخوردار است، بسیاری از تصدی‌های بخش دولتی در امور اجرایی، در حال واگذاری است. بخش تعاون نیز از این قاعده مستثنا نیست و براساس بند «ج» ماده (۱۲۴) قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی کشور، دولت باید وظایف تصدیگری خود در حوزه تعاون را به تشکیلات بخش تعاون واگذار کند، لذا انتظار می‌رود که تشکیلات مطلوب بخش تعاون از توانمندی لازم برای اعمال این وظایف تصدیگری برخوردار باشد.

براساس ماده (۶۶) قانون فعلی بخش تعاون، کلیه وظایف وزارت تعاون به‌عنوان نهاد دولتی

متولی بخش تعاون را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. تنظیم لوایح و مقررات و دستورالعمل‌ها،
۲. سیاستگذاری و تعیین خطی‌مشی برای توسعه بخش تعاون،
۳. برخی امور نظارتی،
۴. ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اقتصادی تعاونی‌ها،
۵. ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اعتباری تعاونی‌ها،
۶. امور مربوط به نظارت و حسابرسی تعاونی‌ها،
۷. امور مربوط به داوری و رفع اختلاف تعاونی‌ها،

۸. امور مربوط به آموزش و تحقیق و ترویج.

از وظایف فوق تنظیم لوایح و مقررات و دستورالعمل‌ها، سیاستگذاری و تعیین خطی‌مشی برای توسعه بخش تعاون و برخی امور نظارتی جزء وظایف حاکمیتی محسوب شده و بقیه وظایف تصدیگری و اجرایی هستند.

۲. ساختار تشکیلات فعلی بخش تعاون

در ابتدا لازم است که ساختار فعلی بخش تعاون بررسی شود تا زمینه‌ای برای شناسایی نقاط قوت و ضعف این ساختار فراهم شود. بنابراین در این بخش ساختار فعلی بخش تعاون تشریح شده است. ساختار فعلی بخش تعاون در سه سطح شهرستانی، استانی و ملی به صورت زیر تعریف شده است:

الف) در سطح شهرستان

- انواع شرکت‌های تعاونی،
- اتحادیه‌های تعاونی شهرستانی،
- اتاق تعاون شهرستان،

ب) در سطح استان

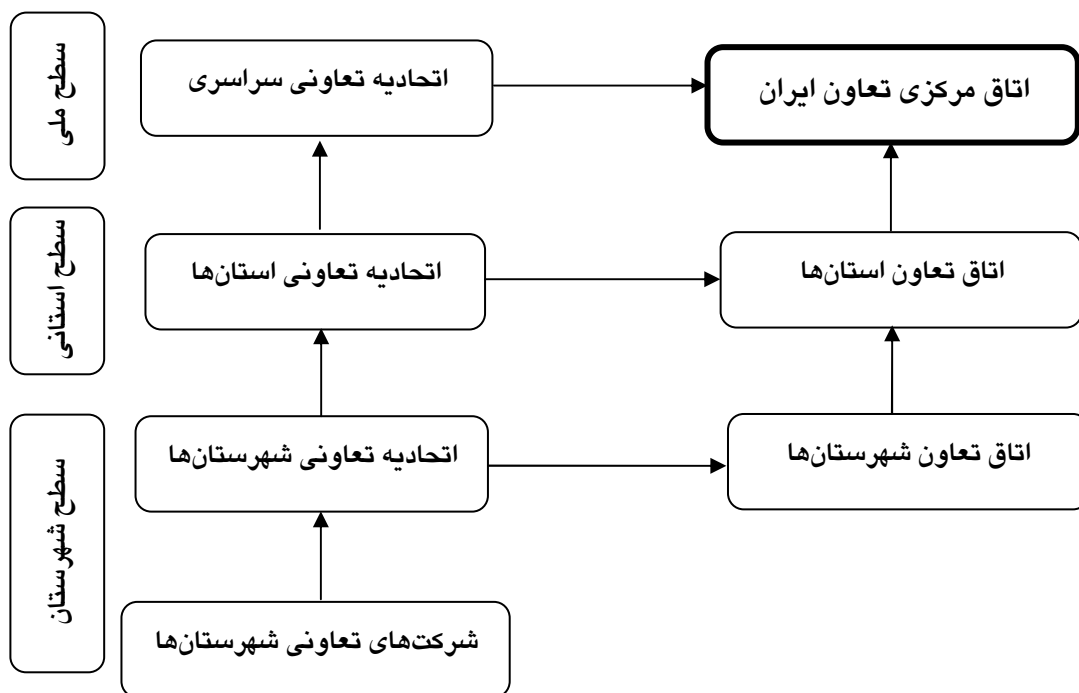
- اتحادیه‌های تعاونی استانی،
- اتاق تعاون استانی،

ج) در سطح ملی

- اتحادیه‌های سراسری،
- اتاق تعاون مرکزی.

نمودار زیر نحوه تعامل نهادهای تعاونی در سطوح مختلف را به تصویر می‌کشد.

نمودار ساختار فعلی تشکیلات بخش تعاون

۲-۱. شرکت تعاونی

شرکت‌هایی که با رعایت مقررات قانون بخش تعاون تشکیل و به ثبت برسند تعاونی شناخته می‌شوند.^۱ ارکان شرکت‌های تعاونی عبارتند از:^۲

- مجمع عمومی
- هیئت‌مدیره
- بازرس یا بازرسان است.

از لحاظ نوع فعالیت شرکت‌های تعاونی به دو دسته کلی تعاونی‌های تولیدی و توزیعی به شرح زیر تقسیم می‌شوند:

شرکت تعاونی تولیدی: شرکتی است که به‌منظور اشتغال در امور مربوط به کشاورزی، دامداری، دامپروری، پرورش و صید ماهی، شیلات، صنعت، معدن، عمران شهری، روستایی، عشایری و نظایر اینها فعالیت می‌نماید^۳ و مجموعاً یک واحد تولیدی را با اشتغال در آن اداره می‌کنند.

شرکت تعاونی توزیعی: تعاونی است که نیاز مشاغل تولیدی و یا مصرف‌کنندگان عضو خود

۱. ماده (۲) قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰.
 ۲. ماده (۲۹) قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰.
 ۳. ماده (۲۶) قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰.

را در چارچوب مصالح عمومی و به منظور کاهش هزینه‌ها و قیمت‌ها تأمین می‌کنند.^۱

حسب گرایش شرکت‌های تعاونی شامل موارد زیر می‌باشد:

- کشاورزی،
- صنعتی،
- معدنی،
- خدماتی،
- مسکن،
- فرش دستیاف،
- تأمین‌کننده نیاز تولیدکنندگان،
- تأمین‌کننده نیاز مصرف‌کننده،
- اعتبار،
- حمل‌ونقل،
- شرکت تعاونی چندمنظوره فرااستانی.

در صورتی‌که حوزه عملیات هر تعاونی از لحاظ پذیرش اعضا یا ارائه خدمات، مسکن، مواد مصرفی یا اعتبار و غیره به اعضای فراتر از حد یک استان باشد، شرکت تعاونی فرااستانی نامیده می‌شود. تعاونی‌های تولیدی به جهت آنکه حوزه عمل همه آنان داخل و خارج کشور است و محصولات خود را به متقاضیان (اعم از عضو و غیرعضو) می‌فروشند از این جهت فرااستانی هستند، لکن عملاً تحت نظارت واحدی از وزارت تعاون قرار دارند که مرکز عملیات آنها در حوزه آن واحد قرار می‌گیرد.

لازم به‌ذکر است که تشکیل تعاونی‌های فرااستانی توسط دفتر تشکیل و توسعه تعاونی‌های وزارت تعاون انجام خواهد گرفت. در غیر این‌صورت نماینده هیئت مؤسس آن تعاونی مدارک مربوط را به اداره کل تعاون استان محل اجرای طرح ارائه خواهد کرد.

۲-۲. اتحادیه‌های تعاونی

یکی از نهادهای کارآمد بخش تعاونی، اتحادیه‌های تعاونی هستند که می‌توانند به شرکت‌های تعاونی برای ایفای نقش اقتصادی و اجتماعی خود کمک‌های شایانی کنند. اتحادیه‌های تعاونی در واقع محصول اتحاد گروهی شرکت‌های تعاونی است که موضوع فعالیت آنها واحد است. گرد هم آمدن

۱. ماده (۲۷) قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰.

شرکت‌های تعاونی عضو، آنان را از مزیت‌های مدیریت علمی‌تر، سرمایه بیشتر و دستیابی به بازارهای ملی و بین‌المللی برخوردار می‌کند.

عضویت در اتحادیه تعاونی اختیاری است و تعاونی‌هایی که عضو اتحادیه نباشند از حقوق قانونی محروم نخواهند بود.^۱ برای هر موضوع فعالیت تعاونی در هر شهرستان فقط یک اتحادیه تشکیل می‌شود.^۲

سرمایه اتحادیه‌های تعاونی از محل پرداخت سهم تعاونی‌های عضو (به تناسب تعداد اعضای تعاونی و میزان استفاده از خدمات اتحادیه) تأمین می‌شود و افزایش سرمایه اتحادیه از طریق افزایش سهم آنان و پرداخت حق عضویت و سایر دریافت‌ها تأمین می‌گردد و هرگونه تصمیم درباره سرمایه یا افزایش یا کاهش آن با تصویب دوسوم اعضای مجمع عمومی اتحادیه خواهد بود.^۳

هر اتحادیه تعاونی دارای ارکان زیر است:

- مجمع عمومی.

- هیئت‌مدیره.

- هیئت بازرسی.

براساس ماده (۴۳) قانون بخش تعاون اتحادیه تعاونی وظایف زیر را به عهده دارد:

۱. ارائه خدمات آموزشی و فرهنگی و تبلیغاتی مربوط به امور تعاون به تعاونی‌های عضو و بالا بردن سطح علمی و فنی و تخصصی و اطلاعات مورد نیاز اعضای آنها و گسترش تعلیمات تعاونی.
۲. ارائه خدمات تحقیقاتی و مطالعاتی پیرامون موضوعات مورد نیاز تعاونی‌های عضو و کمک به جمع‌آوری آمار و اطلاعات و گزارش‌های اقتصادی و اجتماعی به آنان و وزارت تعاون.
۳. کمک به سازماندهی و حسن اداره امور و هماهنگی و حفاظت و توسعه تعاونی‌های موضوع فعالیت خود.
۴. کمک به برقراری ارتباط و همکاری متقابل بین تعاونی‌ها و بین آنها و مردم و دولت و سایر ارتباطات داخلی و خارجی.
۵. ارائه خدمات اداری، مالی، حسابداری، حسابرسی، بازرسی، تجاری، اعتباری، تشکیل صندوق‌های قرض‌الحسنه و سایر فعالیت‌های اقتصادی مورد نیاز تعاونی‌های عضو.
۶. تأمین نیازهای مشترک و بازاریابی و خرید و فروش و صادرات و واردات تعاونی‌های عضو.

۱. تبصره «۱» ماده (۴۳) قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰.

۲. همان.

۳. ماده (۴۴) قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰.

۷. ارائه خدمات فنی، تخصصی، حقوقی، قبول وکالت اعضا در کلیه امور مورد نیاز آنان، خدمات مشاوره‌ای و راهنمایی و سایر تسهیلات مورد نیاز تعاونی‌ها.
۸. نظارت بر التزام تعاونی‌های موضوع فعالیت خود به رعایت قوانین و مقررات مربوط و معرفی متخلفین به مراجع قانونی ذیربط.
۹. حل اختلاف و داوری در محدوده امور مربوط به تعاونی‌ها به صورت کدخدامنشی و صلح اعضای تعاونی‌ها.

۲-۳. اتاق تعاون

- اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی می‌توانند در صورت ضرورت با نظارت وزارت تعاون، اتاق تعاون مرکزی را در تهران و شعب آن را در استان‌ها و شهرستان‌ها جهت تأمین مقاصد زیر تشکیل دهند:^۱
۱. انجام وظایف و اختیارات اتاق بازرگانی و صنایع و معادن در ارتباط با بخش تعاون.
  ۲. انجام اموری که از طرف وزارت تعاون بدان محول می‌گردد، طبق آیین‌نامه.
  ۳. حل اختلاف و داوری در محدوده امور مربوط به تعاونی‌ها به صورت کدخدامنشی و صلح مابین اعضا و اتحادیه‌ها و بین تعاونی‌ها و اتحادیه‌ها.
- هر اتاق تعاون دارای شخصیت حقوقی و مستقل می‌باشد و از لحاظ مالی و اداری و هزینه‌ها به دولت وابسته نمی‌باشد. ارکان اتاق همچون اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی به صورت زیر است:
- مجمع نمایندگان.
  - هیئت‌مدیره.
  - هیئت بازرسی.

مجمع نمایندگان اتاق تعاون شهرستان متشکل از نمایندگان اتحادیه‌ها و نیز نمایندگان تعاونی‌های با فعالیت مشابه فاقد اتحادیه با حوزه عمل آن شهرستان و مجمع نمایندگان اتاق تعاون استان متشکل از رؤسای هیئت‌مدیره اتاق‌های تعاونی شهرستان‌های استان و نمایندگان اتحادیه‌های شهرستان‌های فاقد اتاق تعاون و نمایندگان اتحادیه‌های با حوزه عمل استان و مجمع نمایندگان اتاق تعاون مرکزی متشکل از رؤسای اتاق‌های تعاون استان‌ها و نمایندگان اتحادیه‌های استانی فاقد اتاق تعاون استان و نمایندگان اتحادیه‌های سراسری می‌باشد که برای مدت سه سال انتخاب می‌شوند.^۲

تعداد آرای نمایندگان عضو در مجامع نمایندگان اتاق تعاون شهرستان، اتاق تعاون استان و اتاق تعاون مرکزی متناسب با تعداد اعضای تعاونی‌ها و تعاونی‌های عضو اتحادیه‌ها و اتاق‌های

۱. ماده (۵۷) قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰.

۲. ماده (۵۹) قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰.

تعاون توسط وزارت تعاون تعیین می‌شود.

هیئت‌مدیره اتاق‌های تعاون متشکل از سه تا هفت نفر عضو اصلی و دو نفر عضو علی‌البدل از میان اعضای تعاونی‌ها هستند که حتی‌الامکان از تعاونی‌های کشاورزی و روستایی و عشایری، صنعتی، معدنی، عمران شهری و روستایی و توزیع خواهند بود و برای مدت سه‌سال از طرف مجمع نمایندگان انتخاب می‌شوند.

منابع مالی اتاق‌های تعاون از محل دریافت حق عضویت اعضا، دریافت کمک‌های دولتی و مردمی و شوراها و هدایا و دریافت حق مشاوره و داوری در محدوده امور مربوط به تعاونی‌ها به‌صورت کدخدامنشی و سایر خدماتی که در اختیار تعاونی‌ها و اتحادیه‌ها قرار می‌دهد، تأمین می‌شود.

۳. مشکلات تشکیلات فعلی بخش تعاون

همان‌طور که در قسمت قبل بیان شد، تشکیلات فعلی بخش تعاون متشکل از اتحادیه‌های تخصصی و اتاق‌های تعاون است، اما در بخش کشاورزی (تعاونی‌های کشاورزی و روستایی) تشکیلات متفاوتی وجود دارد که شامل اتحادیه‌های تخصصی و اتحادیه نظارت و هماهنگی می‌باشد. این گسستگی و انفکاک تشکیلات بخش کشاورزی از سایر بخش‌ها، شاید اولین مشکل تشکیلات فعلی باشد اما غیر از آن تشکیلات فعلی مشکلات دیگری هم دارد که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

مهمترین مشکلات ساختار تشکیلات فعلی بخش تعاون عبارتند از:

۱. عدم انسجام کافی اتحادیه‌های تخصصی،
۲. عدم توانمندی کافی اتاق‌های تعاون،
۳. امکانات محدود برای اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی،
۴. امکانات محدود برای اعمال امور تصدیگری بخش تعاونی،
۵. امکانات محدود برای کمک به تأمین اعتبار مورد نیاز تعاونی‌ها.

۳-۱. عدم انسجام کافی اتحادیه‌های تخصصی

شرکت‌های تعاونی به‌صورت انفرادی در ذات خود از پتانسیل‌ها و قدرت رقابت‌پذیری محدودتری نسبت به بخش خصوصی برخوردار هستند. نقطه قوت و مزیت ذاتی تعاونی‌ها نسبت به رقبا، آنجا بروز می‌یابد که اصل و اساس تعاونی بر همکاری و تعاون استوار می‌باشد. اعضا با یکدیگر و تعاونی‌ها در کنار هم، حلقه‌های هم‌افزایی را ایجاد می‌کنند که امکان رقابت با سایرین را برای آنها فراهم می‌کند. با توجه به این نکته اساسی است که اصل تعاون بین تعاونی‌ها از اصول مسلم

شناخته شده بین‌المللی تعاونی می‌باشد.

با در نظر گرفتن مطلب فوق ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیتهای اقتصادی تعاونی‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و تشکیلات بخش تعاونی باید بتواند این وظیفه را به نحو مطلوبی انجام دهد تا رقابت‌پذیری تعاونی‌ها را افزایش دهد.

در حال حاضر اتحادیه‌های تخصصی تعاونی این وظیفه را انجام می‌دهند، اما فعالیت این اتحادیه‌ها در حال حاضر خالی از اشکال نیست. مهمترین مشکل موجود در رابطه با فعالیت این نوع از اتحادیه‌ها عدم وجود هماهنگی و انسجام کافی بین آنهاست. اگرچه تعدد تشکیلاتی تعاونی در ذات خود مطلوب است، اما آنجا که صحبت از سیاستگذاری و حمایت در میان باشد، وجود تشکیلاتی موازی و همجنس و حتی دارای همپوشانی فعالیت و عدم انسجام آنها در قالب یک تشکیلات نهایی، عاملی منفی برای این تشکیلات محسوب می‌شود. در حال حاضر اتحادیه‌ها و تشکیلاتی با ماهیت یکسان با کارکرد موازی متعددی در بخش تعاون وجود دارد که مثال‌هایی از موازی‌کاری و عدم انسجام فعالیت این نوع از اتحادیه‌ها در ادامه آمده است.

کادر ۱. برخی اتحادیه‌های حمل‌ونقل عضو اتاق مرکزی تعاون

۱. تعاونی تاکسی بار کشور
۲. اتحادیه تعاونی‌های سراسری تاکسیرانی کشور
۳. اتحادیه سواری کرایه بین‌شهری
۴. اتحادیه شرکت‌های تعاونی مسافری کشور
۵. اتحادیه تعاونی‌های مسافری ۱۷ گانه
۶. اتحادیه شرکت‌های تعاونی مینی‌بوسرانی کشور
۷. اتحادیه شرکت‌های تعاونی حمل‌ونقل بار کشور
۸. اتحادیه حمل‌ونقل مسافری دریایی

تأمل در عناوین اتحادیه‌های فوق این سؤال را مطرح می‌کند که در صورتی که قرار باشد دولت یا تشکیلات بخش تعاون، سیاستی را در مورد تعاونی‌های حمل‌ونقل اعمال کند یا حمایتی از آنها صورت گیرد، آیا با وجود عدم انسجام موجود، این کار به‌طور مؤثر امکان‌پذیر است؟

کادر ۲. برخی اتحادیه‌های صنایع دستی عضو اتاق مرکزی تعاون

۱. اتحادیه تعاونی‌های صنایع دستی ایران
۲. اتحادیه مرکزی اتحادیه‌های استانی فرش دستباف روستایی ایران
۳. اتحادیه سراسری شرکت‌های تعاونی تولیدکنندگان فرش دستباف ایران
۴. اتحادیه سراسری تعاونی‌های توپ دست‌دوز کشور

با وجود اتحادیه تعاونی‌های صنایع دستی ایران که یک عنوان کلی بوده و شامل تعاونی‌های فرش دستباف نیز می‌باشد (بسیاری از تعاونی‌های فرش دستباف عضو آن هستند) و فعالیت موازی اتحادیه سراسری شرکت‌های تعاونی تولیدکنندگان فرش دستباف ایران، متولی کمک به انجام وظایف تصدیگری و هماهنگی سیاست‌های مرتبط با فرش دستباف کدام تشکیلات است؟

کادر ۳. برخی اتحادیه‌های بازرگانی عضو اتاق مرکزی تعاون

۱. اتحادیه شرکت‌های تعاونی مصرف محلی استان تهران
۲. اتحادیه بازرگانی اقتصادی تعاونی‌های صداوسیما جمهوری اسلامی ایران
۳. اتحادیه تعاونی‌های مصرف فرهنگیان سراسر کشور
۴. اتحادیه شرکت‌های تعاونی مصرف راه‌آهن
۵. اتحادیه شرکت‌های تعاونی مصرف کارکنان دولت (اسکاد)
۶. اتحادیه بازرگانی صاحبان حرف تولیدی کتشف و جوراب و رسته‌های وابسته
۷. اتحادیه بازرگانی شرکت‌های تعاونی‌های صاحبان حرفه درودگران و مبل‌سازان

همان‌طور که ملاحظه می‌شود اتحادیه‌های متعدد و موازی در حوزه بازرگانی نیز وجود دارد. تشکیلات پیشنهادی جدید باید ضمن حفظ اتحادیه‌های تخصصی موجود امکان ایجاد هماهنگی و انسجام بین آنها را فراهم کند، تا نهایتاً امکان سیاستگذاری در حوزه‌های تخصصی بهتر فراهم شود. به‌عنوان مثال اگر قرار باشد سیاستگذاری در حوزه حمل‌ونقل صورت گیرد، سیاستگذار با طیف گسترده و بعضاً همپوشی از تعاونی‌های مربوط به حوزه حمل‌ونقل مواجه نبوده و با سازوکار مناسبی که هم دربردارنده همه اتحادیه‌ها باشد و هم همپوشانی و موازی‌کاری اتحادیه‌ها را حذف کند، سیاست‌ها به‌صورت شفاف‌تر اعمال شود.

به‌منظور ایجاد چنین انسجامی، ارتباط منسجم اتحادیه‌های فعال در فعالیت‌های اقتصادی تعریف شده برحسب کدهای ISIC می‌تواند مناسب باشد. تنوع اتحادیه‌ها نامطلوب نیست، اما وجود اتحادیه‌های مرکزی براساس رشته فعالیت‌های تعریف شده ISIC امکان ایجاد هماهنگی مرکزی و انجام وظایف تصدیگری مربوط را فراهم می‌سازد.

با پذیرش این نوع تقسیم‌بندی در سطح ملی ۱۷ نوع اتحادیه مرکزی متناسب با کدهای الفبایی ISIC (ازجمله کشاورزی، معدنی، صنعتی، ساختمان و مسکن، بازرگانی و...) وجود داشته و ذیل هر یک از این نوع فعالیت‌ها نیز تنوعی از فعالیت‌های ریزتر تحت اتحادیه‌های خاص خود فعالیت خواهند کرد. به هر حال با وجود چنین تشکیلاتی سیاستگذاری به‌جای آنکه با تنوعی از اتحادیه‌های مصرف یا حمل‌ونقل در سطح ملی مواجه باشد با یک اتحادیه مرکزی مواجه خواهد بود که آن هم خود با طیفی از اتحادیه‌ها مرتبط است.

۲-۳. عدم توانمندی کافی اتاق‌های تعاون

در حال حاضر اتاق تعاون یکی از مهمترین تشکیلات غیردولتی فعال در بخش تعاون است که از سال ۱۳۷۰ با تصویب قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران فعالیت خود را در راستای کمک به توسعه فعالیت و هماهنگی تعاونی‌های کشور آغاز کرده است. وجود مشکلاتی در فعالیت این نهاد سبب شده است که اتاق تعاون از توانمندی کافی برای انجام وظایف محوله برخوردار نباشد. مهمترین مشکلات مربوط به این نهاد عبارت است از:

۱. در حال حاضر اتاق تعاون بیشتر از آنکه یک نهاد تشکیلاتی تعاونی باشد یک نهاد سیاسی است: در میان هفت عضو هیئت‌مدیره اتاق تعاون مرکزی ایران سه شخصیت برجسته دولتی و دو نماینده مجلس شورای اسلامی وجود دارد و دو عضو دیگر از نمایندگان و وزرای سابق هستند. در میان سه نفر بازرس اتاق تعاون مرکزی نیز یک شخصیت دولتی و یک نماینده مجلس شورای اسلامی حضور دارند.^۱
۲. بجز اتاق تعاون مرکزی ایران که تا حدی در مذاکرات مختلف مربوط به اصلاح قوانین و مقررات تعاونی فعال است، اتاق‌های تعاون شهرستانی و استانی عملاً بجز صدور کارت بازرگانی برون‌داد قابل توجهی نداشته‌اند.
۳. ارتباط تشکیلاتی منسجم و عملی بین فعالیت اتاق‌های شهرستانی و استانی و مرکزی وجود ندارد.
۴. درصد بالایی از تعاونی‌ها به‌ویژه تعاونی‌های روستایی و کشاورزی عضو اتاق نیستند.
۵. اتاق‌ها از بدنه کارشناسی مناسب برای انجام وظایف تصدیگری برخوردار نیستند.
۶. شرح وظایف اتاق در قانون بخش تعاون مطابق با نیازهای تشکیلاتی بخش تعریف نشده و شأن آن را نظیر اتاق بازرگانی دیده شده است.

۳-۳. امکانات محدود برای اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی

بجز تشکیلات تعاونی‌های بخش کشاورزی و روستایی که به‌خاطر استقلال آنها از سایر تعاونی‌ها، ارتباط مؤثر و مستقلی با بخش تخصصی مربوطه (کشاورزی) داشته و کمک قابل توجهی به اعمال سیاست‌های بخش کشاورزی می‌کند، تشکیلات غیرکشاورزی تعاونی‌ها عملاً ارتباط محدودی با دستگاه‌های سیاستگذاری حوزه‌های تخصصی مربوط به خود (صنعتی، بازرگانی، معدنی و...) دارند. در واقع تعاونی‌ها و اتحادیه‌های فعلی تعاونی به‌خاطر ساختار خاص وزارت تعاون و اتاق‌های تعاون که به نوعی به‌صورت فرابخشی شکل گرفته‌اند، بیشتر از آنکه با بخش‌های تخصصی خود

۱. سپه‌داری، موسوی‌نیک، ارزیابی عملکرد وزارت تعاون در توسعه تعاونی‌ها (ویرایش اول)، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۰۲۸۲، شهریورماه ۱۳۹۰.

ارتباط داشته باشند با وزارت تعاون و اتاق‌های تعاون ارتباط دارند.

اگرچه با وجود وزارت تعاون تا حدی امکان تصمیم‌سازی در مورد سیاست‌گذاری‌های کلان بخش وجود دارد، اما این سیاست‌گذاری‌ها با وجود ساختار مجزای تعاونی‌های کشاورزی و روستایی کاملاً هماهنگ نیست و از طرفی با توجه به تداخل سیاست‌گذاری‌های وزارت تعاون با سیاست‌های بخش‌های تخصصی و عدم ارتباط مؤثر تعاونی‌ها با بخش‌های تخصصی، اجرایی شدن این سیاست‌ها سخت و حتی امکان‌ناپذیر است.

از طرف دیگر با وجود وزارت تعاون، نوعی بی‌تفاوتی وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی تخصصی نسبت به فعالیت تعاونی‌های مرتبط مشاهده می‌شود که بخشی از آن به دلیل اجتناب آنها از تداخل مسئولیت‌ها با وزارت تعاون است و بخشی هم به دلیل عدم تعیین در شرح وظایف و نیز عدم وجود سازوکار مناسب برای ارتباط مؤثر تعاونی‌ها با دستگاه‌های اجرایی تخصصی. در واقع تعاونی‌ها بیشتر از دیگر دستگاه‌های اجرایی، خود را ملزم به ارتباط بیشتر با وزارت تعاون می‌دانند و سازوکارهای قانونی و اجرایی تدارک دیده شده در وزارت تعاون، در این زمینه نقش اساسی داشته است.

ساختار تشکیلاتی بخش تعاون باید به نحوی باشد که برای مثال تصمیمات وزارت صنایع و معادن که در مورد هدایت یا حمایت از شرکت‌های خصوصی فعال در این بخش صورت می‌گیرد، در مورد شرکت‌های تعاونی نیز بتواند جاری شود یا وزارت راه و ترابری، آن آزادی عملی که در مورد سیاست‌گذاری در رابطه با شرکت‌های خصوصی بخش را دارد در مورد تعاونی‌ها نیز داشته باشد. این مسئله در مورد وزارت جهاد کشاورزی، مسکن... نیز وجود دارد.

در حال حاضر با وجود ساختار حاکمیتی و تشکیلاتی موجود انعطاف لازم در این رابطه وجود ندارد. دو مثال غیرقابل انکار وجود دارد که نشان می‌دهد، در صورت وجود انعطاف لازم برای تعامل تعاونی‌ها با بخش‌های تخصصی، موفقیت تعاونی‌ها محتمل‌تر خواهد بود. مثال اول مربوط به فعالیت تعاونی‌های کشاورزی و روستایی است که استقلال عمل نسبی دستگاه اجرایی تخصصی در مورد آنها و استقلال تخصصی تشکیلات بخش مربوطه سبب شده است، فعالیت تعاونی‌های این بخش برای تعاونی‌ها و حاکمیت، ثمرات نسبتاً قابل توجهی داشته باشد.

مثال دوم مربوط به تعاونی‌های مسکن مهر است که محول شدن سیاست‌گذاری و اجرای آن به بخش تخصصی و وزارتخانه مربوطه، سبب موفقیت نسبی آن شده است.

۳-۴. امکانات محدود برای انجام امور تصدیگری بخش تعاونی

همان‌طور که در بخش اول گزارش اشاره شد، مهمترین وظایف تصدیگری بخش تعاون عبارتند از:

۱. ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیتهای اقتصادی تعاونی‌ها،
۲. ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیتهای اعتباری تعاونی‌ها،
۳. امور مربوط به نظارت و حسابرسی تعاونی‌ها،
۴. امور مربوط به داوری و رفع اختلاف تعاونی‌ها،
۵. امور مربوط به آموزش و تحقیق و ترویج.

در رابطه با وظیفه اول، وجود اتحادیه‌های تخصصی عامل مهمی برای ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیتهای اقتصادی تعاونی‌هاست، اما همان‌طور که اشاره شد، عدم ارتباط تشکیلاتی و انسجام مناسب اتحادیه‌های مذکور ضعیفی برای فعالیت مؤثر آنها تلقی می‌شود که لازم است برطرف شود. درخصوص ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیتهای اعتباری تعاونی‌ها بجز فعالیت محدود تعاونی‌های اعتبار، فعالیت تشکیلاتی خاصی در بخش تعاون وجود ندارد. با توجه به اهمیت تأمین اعتبارات لازم برای فعالیت تعاونی‌ها، نبود چنین تشکیلاتی عامل مهمی در عدم توانایی بخش غیردولتی تعاونی در انجام وظایف تصدیگری مرتبط با این مسئله است.

عملیات نظارت مالی و حسابرسی تعاونی‌ها از جمله فعالیتهای تصدیگری بخش تعاون هستند که پیش از این وزارت تعاون متولی آن بوده است. با توجه به اینکه موفقیت بلندمدت شرکت‌های تعاونی در گرو حسابرسی و شفافیت فعالیت تعاونی‌هاست و از طرف دیگر به‌خاطر محدودیت مقیاس فعالیت، تعاونی‌ها معمولاً امکان تأمین هزینه‌های واگذاری عملیات حسابرسی به شرکت‌های فعال در این زمینه را ندارند. این مسئله نیاز مبرم تعاونی‌ها به تعریف تشکیلاتی تخصصی مرکب از خود تعاونی‌ها برای ارائه این‌گونه خدمات را نشان می‌دهد. این مسئله در مورد حل اختلاف و داوری تعاونی‌ها نیز وجود دارد. در شرکت‌های خصوصی اگر اختلافی بین ذینفعان (مثلاً سهام‌داران) ایجاد شود، در صورت عدم حل اختلاف از طریق مذاکره با یکدیگر هر کدام از آنها به مراجع و محاکم قضایی مربوطه مراجعه کرده و حقوق قانونی خود را مطالبه می‌کنند. در مورد شرکت‌های تعاونی نیز اگر چه به‌لحاظ قانونی چنین امکانی وجود دارد، اما به‌دلیل پایین بودن ارزش سهام هر یک از اعضا، معمولاً هزینه‌های پیگیری اختلافات از محاکم قضایی بیش از حقوق مورد اختلاف است. این شرایط ضرورت وجود مکانیسم و تشکیلاتی از خود تعاونی‌ها برای رفع اختلاف و داوری را نشان می‌دهد.

در قانون فعلی بخش تعاونی مسئولیت حل اختلاف و داوری هم به‌عهده اتحادیه‌های تخصصی و هم اتاق‌های تعاونی محول شده است، اما این مکانیسم از کارآمدی لازم برخوردار نیست، زیرا از

یک طرف خود اتحادیه‌ها به دلیل اشتغال به فعالیت‌های اقتصادی معمولاً از طرف‌های اختلاف بوده و مرجع مناسبی برای حل اختلاف و داوری نیستند و از طرف دیگر اتاق‌های تعاون نیز فرابخشی بوده و به‌طور تخصصی نمی‌توانند به حل اختلافات کمک کنند. وجود تشکیلاتی که ضمن تخصصی بودن صلاحیت لازم برای حل اختلاف و داوری تعاونی‌ها را داشته باشد در این بخش ضروری است. این تشکیلات می‌تواند وظایف عملیات حسابرسی و نظارت مالی تعاونی‌ها را نیز انجام دهد. در قانون شرکت‌های تعاونی مصوب سال ۱۳۵۰ این وظایف به اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی واگذار شده بود که در حال حاضر تنها در بخش کشاورزی و روستایی تشکیل شده و فعالیت نسبتاً موفقی نیز داشته است. فعالیت‌ها مربوط به آموزش و تحقیق تعاونی نیز می‌تواند توسط این نوع از اتحادیه‌ها انجام شود.

۴. ساختار پیشنهادی تشکیلات بخش تعاون و الزامات قانونی آن

با توجه به مطالب گفته شده انتظار می‌رود تشکیلات پیشنهادی دو وظیفه زیر که تشکیلات فعلی بخش تعاونی از انجام آن ناتوان است را ساماندهی کند:

۱. امکان اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی (کشاورزی، صنعت، حمل‌ونقل و...) از طریق تعاونی‌ها را فراهم نماید.

۲. از عهده انجام وظایف تصدیگری بخش تعاون از قبیل نظارت مالی و عملیات حسابرسی، حل اختلاف و داوری و ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اعتباری تعاونی‌ها برآید.

برای حصول این هدف ضروری است اصلاحاتی به شرح زیر در تشکیلات فعلی بخش تعاون اعمال شود:

۴-۱. تشکیل اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، از یک طرف موفقیت بلندمدت شرکت‌های تعاونی در گرو حسابرسی و شفافیت فعالیت تعاونی‌هاست و از طرف دیگر به‌خاطر محدودیت مقیاس فعالیت، تعاونی‌ها معمولاً امکان تأمین هزینه‌های واگذاری عملیات حسابرسی به شرکت‌های فعال در این زمینه را ندارند. این مسئله نیاز مبرم تعاونی‌ها به تعریف تشکیلاتی تخصصی مرکب از خود تعاونی‌ها برای ارائه این‌گونه خدمات را نشان می‌دهد. این مسئله در مورد حل اختلاف و داوری تعاونی‌ها نیز وجود دارد. در شرکت‌های خصوصی اگر اختلافی بین ذینفعان (مثلاً سهام‌داران) ایجاد شود، در صورت عدم حل اختلاف از طریق مذاکره با یکدیگر هر کدام از آنها به مراجع و محاکم قضایی مربوطه

مراجعه کرد، و حقوق قانونی خود را مطالبه می‌کنند. در مورد شرکت‌های تعاونی نیز اگر چه به لحاظ قانونی چنین امکانی وجود دارد، اما به دلیل محدودیت سهام هر یک از اعضا، معمولاً هزینه‌های پیگیری اختلافات از محاکم قضایی بیش از حقوق مورد اختلاف است. این شرایط ضرورت وجود مکانیسم و تشکیلاتی از خود تعاونی‌ها برای رفع اختلاف و داوری را نشان می‌دهد. وجود اتحادیه‌هایی که به صورت تخصصی به منظور انجام اموری از این قبیل تشکیل شده‌اند، می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد. این نوع از اتحادیه‌ها در قانون شرکت‌های تعاونی مصوب سال ۱۳۵۰ تصویب شده بود، اما بجز در بخش کشاورزی در سایر بخش‌ها تشکیل نشد. عدم تشکیل این نوع از اتحادیه‌ها بیشتر به آن برمی‌گردد که از یک طرف وظایف تعریف شده برای اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی بسیاری از وظایفی را شامل می‌شد که وزارت تعاون عهده‌دار آنها بود و از طرف دیگر تشکیل این اتحادیه‌ها به وزارت تعاون (و امور روستاها) واگذار شده بود. طبیعی است که وزارت تعاون تمایل چندانی به واگذاری معهود وظایف تصدیگری خود به نهاد دیگری نخواهد داشت. پس از تشکیل مجدد وزارت تعاون در سال ۱۳۷۰ نیز این نوع از اتحادیه‌ها شکل نگرفت. به خصوص آنکه یکی از وظایف اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی آموزش و تحقیق در حوزه تعاونی‌هاست که وزارت تعاون براساس ماده (۲۵) قانون بخش تعاون، سالیانه ۴ درصد درآمد ویژه تعاونی‌ها را بابت آموزش و تحقیق از آنها اخذ می‌کند.

مزیت‌های مهم تشکیل این نوع از اتحادیه‌ها را می‌توان به صورت زیر بیان کرد:

اولاً این نوع از اتحادیه‌ها به دلیل اینکه برخلاف اتحادیه‌های اقتصادی، هیچ نوع فعالیت اقتصادی انجام نداده و در حساب‌های مالی و اختلافات ذینفع نیستند، با داشتن صلاحیت‌های کافی بهترین مرجع برای عملیات حسابرسی، نظارت مالی و حل اختلاف و داوری تعاونی‌ها هستند. ثانیاً برخلاف اتاق‌های تعاون که ماهیت فرابخشی دارند، اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی می‌تواند برای هریک از بخش‌های تخصصی اقتصادی (کشاورزی، صنعت، معدن، حمل‌ونقل و...) به طور مستقل تشکیل شده و به اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی کمک کند. ثالثاً با تشکیل این نوع از اتحادیه‌ها و تعدیل فعالیت اتاق تعاون (که در ادامه به آن اشاره می‌شود)، عملاً گسستگی قانونی و اجرایی موجود در فعالیت تعاونی‌های کشور که این بخش را به تعاونی‌های کشاورزی و روستایی و غیر آن تقسیم کرده است، اصلاح می‌شود.

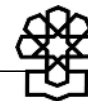
۲-۴. ایجاد بستر مناسب برای تشکیل اتحادیه‌های اعتباری تعاونی

با توجه به محدودیت‌های مالی انواع تعاونی‌ها و نیاز مبرم آنها به تأمین اعتبارات مورد نیاز با هزینه پایین، در صورتی که بستر مناسب قانونی و اجرایی برای تشکیل اتحادیه‌های اعتباری تعاونی

فراهم باشد، تشکیل این اتحادیه‌ها می‌تواند گام مهمی در توسعه تعاونی‌ها باشد. این اتحادیه‌ها می‌توانند از اجتماع شرکت‌ها و اتحادیه‌های تخصصی تعاونی تشکیل شوند. اتحادیه‌های اعتباری در سطح ملی می‌توانند با تشکیل بانک یا دیگر واسطه‌های مالی مجاز فعالیت کنند و در سطح استانی و شهرستانی می‌توانند نمایندگی واسطه‌های مالی موجود را به‌عهده گیرند. به نحوی که سپرده‌ها را از اعضا جذب کرده و تنها به آنها تسهیلات ارائه دهد. فعالیت این اتحادیه‌ها در چارچوب بانک یا واسطه مالی که نمایندگی آن را پذیرفته‌اند می‌تواند به‌صورت قرض‌الحسنه یا غیر آن باشد.

۳-۴. تشکیل اتاق تعاون ایران

همان‌طور که در بخش قبلی گزارش اشاره شد، اگرچه وجود اتاق‌های تعاون تا حدی به مدیریت کلان غیردولتی بخش تعاون کمک کرده است اما ماهیت فرابخشی این تشکیلات سبب شده است که مانند وزارت تعاون از کمک به اعمال سیاست‌های بخشی تعاونی ناتوان باشد. دستگاه‌های تخصصی تمایل دارند که سیاست‌های بخش خود را با تشکیلات تخصصی مرتبط با حوزه فعالیت خودشان به پیش ببرند. از این جهت اتحادیه نظارت و هماهنگی بخش کشاورزی برای وزارت کشاورزی کارکرد بیشتری برای کمک به سیاست‌های توسعه بخش دارد تا اتاق تعاون یا وزارت مسکن همکاری با اتحادیه‌های تخصصی تعاونی مسکن را به همکاری با اتاق تعاون ترجیح می‌دهند. از طرفی دیگر اتحادیه‌های تخصصی ممکن است به سیاست‌های کلان و فرابخشی حوزه تعاون بی‌تفاوت باشند، درحالی که اتاق تعاون پتانسیل بالایی برای پیگیری این سیاست‌ها دارد. در کنار هم قرار دادن این دو مسئله این نتیجه را حاصل می‌کند که شاید وجود اتاق‌های تعاون در سطوح شهرستانی و استانی ضرورت چندانی نداشته باشد، اما وجود اتاق مرکزی یا ملی تعاونی‌های کشور به‌منظور پیگیری و کمک به اعمال سیاست‌های کلان و فرابخشی سودمند است. به‌خصوص آنکه در هیچ کشور دیگری نیز تجربه وجود اتاق تعاون سابقه نداشته است و در عمده کشورها سازمان ملی تعاونی‌ها (کنفدراسیون ملی) مرکب از انواع اتحادیه‌های تعاونی، وظایف فوق را به‌عهده دارند. در ایران نیز این سازمان یا اتاق تعاون ایران می‌تواند با اجتماع انواع اتحادیه‌های تعاونی مرکزی موجود تشکیل شود و بازوهای اجرایی آن در سطح استان و شهرستان‌ها، اتحادیه‌های اقتصادی و نظارت و هماهنگی تعاونی‌ها باشند.

۴-۴. الزامات قانونی تشکیلات پیشنهادی بخش تعاون

با عنایت به همه موارد گفته شده و با توجه به فصل‌های ۷ و ۱۰ قانون فعلی بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران در رابطه با تشکیلات بخش تعاون، اصلاحات زیر در قانون مذکور جهت تقویت این تشکیلات پیشنهاد می‌شود.

فصل‌های ۷ و ۱۰ قانون به ترتیب شامل مواد (۴۳) تا (۵۰) و (۵۷) تا (۶۴) حذف و فصلی با عنوان «تشکیلات بخش تعاون» شامل مواد زیر جایگزین شد:

فصل الحاقی - تشکیلات بخش تعاون

بخش اول - تشکیلات تعاون

ماده الحاقی (۱) - تشکیلات تعاونی کشور شامل سه سطح شهرستانی، استانی و ملی به شرح زیر خواهد بود:

الف) در سطح شهرستان

۱. انواع شرکت‌های تعاونی
۲. اتحادیه‌های اقتصادی شهرستانی انواع تعاونی‌ها
۳. اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی شهرستانی انواع تعاونی‌ها
۴. اتحادیه‌های اعتباری شهرستانی انواع تعاونی‌ها

ب) در سطح استان

۱. اتحادیه‌های اقتصادی استانی انواع تعاونی‌ها
۲. اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی استانی انواع تعاونی‌ها
۳. اتحادیه‌های اعتبار استانی انواع تعاونی‌ها

ج) در سطح ملی

۱. اتحادیه‌های اقتصادی مرکزی انواع تعاونی‌ها
۲. اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی مرکزی انواع تعاونی‌ها
۳. اتحادیه‌های اعتباری مرکزی انواع تعاونی‌ها
۴. اتاق ملی تعاونی‌های ایران

تبصره - در سطح شهرستان‌ها برای هر رشته فعالیت برحسب کدهای سه‌رقمی، در سطح استانی برای هر رشته فعالیت برحسب کدهای دورقمی و در سطح ملی برای هر رشته فعالیت برحسب کدهای الفبایی ISIC تنها یک اتحادیه از هر نوع از اتحادیه‌ها مجاز به تشکیل می‌باشد.

بخش دوم - اتحادیه‌های تعاونی

ماده الحاقی (۲) - انواع تعاونی‌ها در سطح شهرستانی، استانی و ملی می‌توانند سه نوع اتحادیه اقتصادی، نظارت و هماهنگی و اعتباری را تشکیل دهند.

ماده الحاقی (۳) - اتحادیه اقتصادی تعاونی برای انجام امور اقتصادی اعم از تولید یا توزیع و توسعه معاملات و عملیات بازرگانی شرکت‌های تعاونی و یا اتحادیه‌های عضو در راستای مصالح اقتصادی و بازرگانی واحدهای عضو تشکیل شده و وظایف زیر را به عهده دارد:

۱. کمک به برقراری ارتباط و همکاری اقتصادی و بازرگانی متقابل بین تعاونی‌ها و بین آنها و مردم و دولت و سایر ارتباطات داخلی و خارجی.

۲. ارائه خدمات تجاری و سایر فعالیت‌های اقتصادی مورد نیاز تعاونی‌های عضو.

۳. تأمین نیازهای مشترک، تولید، بازاریابی، خرید و فروش و صادرات و واردات تعاونی‌های عضو.

۴. ارائه خدمات فنی، تخصصی، مدیریتی و خدمات مشاوره‌ای و راهنمایی و سایر تسهیلات مورد نیاز تعاونی‌ها.

تبصره «۱» - عضویت در اتحادیه اقتصادی تعاونی اختیاری است و تعاونی‌هایی که عضو اتحادیه نباشند از حقوق قانونی خود محروم نخواهند بود.

ماده الحاقی (۴) - اتحادیه‌های اقتصادی شهرستانی از اجتماع شرکت‌های تعاونی شهرستان، اتحادیه‌های اقتصادی استانی از اجتماع اتحادیه‌های اقتصادی شهرستانی و اتحادیه‌های اقتصادی سراسری از اجتماع اتحادیه‌های استانی رشته فعالیت‌های مربوطه تشکیل می‌شوند.

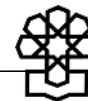
ماده الحاقی (۵) - اتحادیه نظارت و هماهنگی تعاونی برای کمک به اداره امور و حفظ و حمایت تعاونی‌های عضو و ایجاد هماهنگی و توسعه تعلیمات و عملیات حسابرسی آنها تشکیل شده و وظایف زیر را به عهده دارد:

۱. ارائه خدمات آموزشی، فرهنگی و تبلیغاتی مربوط به امور تعاون به تعاونی‌های عضو و بالا بردن سطح علمی و فنی و تخصصی و اطلاعات مورد نیاز اعضای آنها و گسترش تعلیمات تعاونی.

۲. ارائه خدمات تحقیقاتی و مطالعاتی پیرامون موضوعات مورد نیاز تعاونی‌های عضو و کمک به جمع‌آوری آمار و اطلاعات و گزارش‌های اقتصادی و اجتماعی به آنان و دولت.

۳. کمک به سازماندهی و حسن اداره امور و هماهنگی و حفاظت و توسعه تعاونی‌های موضوع فعالیت خود.

۴. کمک به برقراری ارتباط و همکاری متقابل بین تعاونی‌ها و بین آنها و مردم و دولت و سایر ارتباطات داخلی و خارجی.

۵. نظارت بر التزام تعاونی‌های موضوع فعالیت خود به رعایت قوانین و مقررات مربوط و معرفی متخلفین به مراجع قانونی ذیربط.
  ۶. حل اختلاف و داوری در محدوده امور مربوط به تعاونی‌ها به صورت کدخدامنشی و مصالحه اعضای تعاونی‌ها.
  ۷. ارائه خدمات بازرسی به شرکت‌ها و اتحادیه‌های عضو.
  ۸. حسابرسی شرکت‌ها و اتحادیه‌های عضو.
  ۹. ارائه خدمات حقوقی، مشاوره‌ای و قبول وکالت اعضا در امور مورد نیاز اعضا.
  ۱۰. دفاع از منافع شرکت‌ها و اتحادیه‌های عضو در روابط آنها با سازمان و مؤسسات دولتی و عمومی و سایر رشته‌های تعاونی مصرح در این قانون.
  ۱۱. ایجاد و بسط همکاری با سایر تعاونی‌های کشور.
  ۱۲. ایجاد روابط با مؤسسات جهانی تعاون و اتحادیه‌های تعاونی سایر کشورها.
- تبصره «۱» -** اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی موظف خواهند بود در صورت تقاضای مجمع عمومی تعاونی‌های عضو، وظایف بازرسی آنها را انجام دهند.
- تبصره «۲» -** اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی برای ارائه خدمات حقوقی و حسابرسی به اعضا باید مجوزهای لازم را از مراجع ذیصلاح اخذ نمایند.
- تبصره «۳» -** اتحادیه‌های تعاونی نظارت و هماهنگی بجز در حدود انجام وظایف مندرج در این قانون مجاز به انجام فعالیت‌های تجاری و اعتباری برای شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی عضو نیستند.
- تبصره «۴» -** حل اختلاف و داوری تعاونی‌های هر رشته فعالیت در هر سطح، توسط اتحادیه نظارت و هماهنگی رشته مربوطه در همان سطح انجام می‌شود. در صورت عدم حل اختلاف اتحادیه نظارت و هماهنگی سطح بالاتر مسئولیت خواهد داشت و در صورت عدم حصول نتیجه، مرکز داوری اتاق تعاون ایران مسئله را پیگیری خواهد نمود. این تبصره نافی حقوق طرفین برای طرح و پیگیری دعوی در مراجع ذیصلاح قضایی نیست.
- ماده الحاقی (۶) -** اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی شهرستانی هر رشته فعالیت از اجتماع شرکت‌های تعاونی و اتحادیه‌های اقتصادی و اعتباری شهرستانی آن رشته تشکیل شده و در سطح استانی و ملی از اجتماع اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی سطح پایین‌تر آن رشته و اتحادیه‌های اقتصادی و اعتباری رشته فعالیت مربوطه در همان سطح، تشکیل می‌شوند.
- تبصره «۱» -** پس از تشکیل اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی در هر سطح جغرافیایی شرط استفاده از عنوان و مزایا و معافیت‌های تعاونی شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی در رشته‌ای که اتحادیه نظارت و هماهنگی آن تشکیل شده است قبول عضویت آن اتحادیه خواهد بود.

ماده الحاقی (۷) - اتحادیه تعاونی اعتباری هر رشته فعالیت برای انجام خدمات اعتباری مورد نیاز واحدهای عضو با تأیید وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و مجوز بانک مرکزی براساس مقررات این قانون تشکیل می‌شود.

ماده الحاقی (۸) - اتحادیه‌های تعاونی اعتباری می‌توانند در سطح ملی در قالب بانک یا دیگر واسطه‌های مالی مجاز با مجوز بانک مرکزی فعالیت کرده و به اعضای خود خدمات مالی و اعتباری ارائه دهند و در سطح استانی و شهرستانی به نمایندگی از بانک‌ها و دیگر واسطه‌های مالی موجود، با تبعیت از مقررات و ضوابط آنها و دستورالعملی که به‌وسیله بانک مرکزی تهیه و ابلاغ می‌شود، مجاز به انجام عملیات اعتباری به شکل تعاونی برای پیشرفت معاملات و توسعه عملیات اقتصادی و بازرگانی تعاونی‌ها و اتحادیه‌های عضو خواهند بود. همچنین این اتحادیه‌ها می‌توانند فقط برای تعاونی‌های صاحب سهم و اتحادیه‌های تعاونی عضو خود حساب‌های سپرده باز کنند.

تبصره «۱» - بانک مرکزی موظف است با همکاری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی حداکثر تا ۶ ماه پس از تصویب این قانون، دستورالعمل شرایط تأسیس و نحوه فعالیت اتحادیه‌های تعاونی اعتباری شهرستانی و استانی را تهیه نماید. پس از تصویب این دستورالعمل، اتحادیه‌های تعاونی اعتباری شهرستانی و استانی از طریق بانک توسعه تعاون و اتحادیه‌های تعاونی اعتباری مرکزی می‌توانند نسبت به اخذ مجوزهای لازم از بانک مرکزی اقدام نمایند.

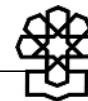
ماده الحاقی (۹) - اتحادیه‌های تعاونی اعتباری شهرستانی هر رشته فعالیت از اجتماع شرکت‌های تعاونی و اتحادیه‌های اقتصادی آن رشته تشکیل شده و در سطح استانی و مرکزی از اجتماع اتحادیه‌های اعتباری سطح پایین‌تر آن رشته و اتحادیه‌های اقتصادی رشته فعالیت مربوطه در همان سطح، تشکیل می‌شوند.

تبصره - در اتحادیه‌های تعاونی اعتباری مازاد درآمد سالیانه عیناً به حساب ذخیره قانونی غیرقابل تقسیم منتقل می‌شود.

ماده الحاقی (۱۰) - سرمایه اتحادیه‌های تعاونی از محل خرید سهم توسط تعاونی‌های عضو تأمین می‌شود.

ماده الحاقی (۱۱) - غیر از مبلغی که از طرف تعاونی‌ها برای عضویت در اتحادیه‌های تعاونی نظارت و هماهنگی به‌عنوان سرمایه باید پرداخت شود، خدمات اتحادیه برای واحدهای عضو در قبال حق عضویت سالیانه‌ای انجام می‌گیرد که میزان آن برای هر واحد عضو به تناسب تعداد اعضا و یا درصدی از درآمد سالیانه آن، در اساسنامه اتحادیه تعیین می‌شود.

ماده الحاقی (۱۲) - هر اتحادیه تعاونی دارای ارکان زیر است:

۱. مجمع عمومی.

۲. هیئت‌مدیره.

۳. هیئت بازرسی.

ماده الحاقی (۱۳) - مجمع عمومی اتحادیه‌های تعاونی از نمایندگان تعاونی‌های عضو (هر تعاونی یک نماینده) تشکیل می‌شود. در مجامع عمومی اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی میزان آرای اعضا برابر است اما در سایر اتحادیه‌ها، متناسب با تعداد اعضا و میزان سهام یا حجم معاملات آنها با اتحادیه یا تلفیقی از آنها وفق اساسنامه تعیین می‌گردد.

ماده الحاقی (۱۴) - اعضای هیئت‌مدیره اتحادیه‌های تعاونی به پیشنهاد تعاونی‌های عضو و تصویب مجمع عمومی انتخاب می‌شوند و به هر حال از هر تعاونی بیش از یک نفر عضو در هیئت‌مدیره نخواهد بود.

ماده الحاقی (۱۵) - اعضای هیئت‌مدیره برای مدت سه سال انتخاب می‌شوند و انتخاب مجدد آنان برای بیش از دو دوره متوالی تنها با رأی حداقل دوسوم آرای اعضای مجمع عمومی مجاز است. سایر وظایف و اختیارات مربوط به هیئت‌مدیره مذکور در فصل ششم در مورد هیئت‌مدیره اتحادیه نیز مجری خواهد بود.

ماده الحاقی (۱۶) - مدیرعامل با تصویب حداقل دوسوم اعضای هیئت‌مدیره برای مدت سه سال انتخاب می‌گردد. مدیرعامل نمی‌تواند از اعضای هیئت‌مدیره باشد.

مدیرعامل کلیه اختیارات اجرایی اتحادیه را طبق اساسنامه در اجرای قوانین و مقررات مربوط و مصوبات مجمع عمومی و هیئت‌مدیره و اداره امور اتحادیه تعاونی و سایر وظایف و اختیاراتی که به‌عهده ارکان اتحادیه تعاونی نباشد، داراست.

ماده الحاقی (۱۷) - هیئت بازرسی مأمور نظارت مالی و بازرسی اتحادیه تعاونی است. اعضای این هیئت به‌وسیله مجمع عمومی اتحادیه تعیین می‌گردند. گزارش‌های هیئت بازرسی باید به تصویب اکثریت مطلق اعضای هیئت برسد. وظایف و اختیارات و سایر مقررات مربوط به بخش سوم فصل ششم در مورد هیئت بازرسی نیز مجری است.

ماده الحاقی (۱۸) - در مواردی که اتحادیه مربوط به هر رشته فعالیت در شهرستانی تشکیل نشده باشد، شرکت تعاونی می‌تواند مستقیماً عضو اتحادیه استانی شود. در صورتی که اتحادیه استانی نیز تشکیل نشده باشد، شرکت تعاونی می‌تواند مستقیماً عضو اتحادیه سراسری شود.

ماده الحاقی (۱۹) - هر شرکت تعاونی می‌تواند با تصویب دوسوم اعضای مجمع عمومی خود، به‌جای عضویت در اتحادیه شهرستانی محل ثبت تعاونی، به عضویت اتحادیه شهرستانی همان رشته فعالیت در شهرستان دیگری درآید. این عضویت مشروط به تصویب حداقل دوسوم اعضای مجمع عمومی اتحادیه شهرستانی مقصد خواهد بود.

بخش سوم - اتاق تعاون ایران

ماده الحاقی (۲۰) - اتاق تعاون ایران، تشکیلاتی غیردولتی و نماینده کلیه تعاونی‌های کشور است که مطابق مقررات زیر تشکیل می‌شود:

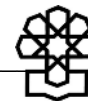
ماده الحاقی (۲۱) - مجمع عمومی اتاق، متشکل از رؤسای هیئت‌مدیره اتحادیه‌های مرکزی نظارت و هماهنگی، اقتصادی و اعتباری موجود انواع مختلف تعاونی‌ها می‌باشد که در طول دوره انتخاب و مأموریت خود، عضو مجمع عمومی اتاق خواهند بود.

ماده الحاقی (۲۲) - اداره امور اتاق برعهده هیئت‌مدیره متشکل از پنج عضو می‌باشد که از میان اعضای مجمع عمومی برای مدت سه سال با اکثریت نسبی آرا انتخاب می‌شوند. همچنین مجمع عمومی دو نفر را به‌عنوان بازرس برای مدت یک سال از بین اعضای مجمع انتخاب می‌کند. تجدید انتخاب هیئت‌مدیره و بازرسان برای دوره‌های بعدی بلامانع است.

ماده الحاقی (۲۳) - هیئت‌مدیره در اولین جلسه خود، دبیر کل اتاق را از بین خود یا مدیران با سابقه بخش برای مدت سه سال انتخاب می‌نماید. تغییر و یا تجدید انتخاب دبیر کل بنا به تصمیم اکثریت اعضای هیئت‌مدیره خواهد بود.

ماده الحاقی (۲۴) - وظایف و اختیارات اتاق تعاون ایران به شرح زیر است:

۱. انجام کلیه وظایف و اختیارات و مسئولیت‌های اتاق بازرگانی و صنایع و معادن جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با بخش تعاونی.
۲. ارائه نظر مشورتی به قوای سه‌گانه و سایر مراجع قانونی و اظهارنظر راجع به لوایح، طرح‌ها، تصویب‌نامه‌ها و بخش‌های مرتبط با امور و فعالیت تعاونی‌ها.
۳. ترویج، آموزش و تحقیقات به‌منظور تعمیم و توسعه مشارکت و ارتقای بهره‌وری در تعاونی‌ها.
۴. همکاری با وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در جهت توسعه بخش تعاونی و فعالیت‌های مرتبط.
۵. برگزاری دوره‌های کاربردی در رشته‌های مختلف صنعتی، کشاورزی، معدنی، خدماتی و بازرگانی مورد نیاز تعاونی‌ها.
۶. برقراری ارتباط و پیوند بین تعاونی‌ها و ایجاد هماهنگی و همکاری بین آنها.
۷. برقراری ارتباط و پیوند بین بخش تعاون ایران و فعالان اقتصادی در سایر بخش‌های اقتصادی کشور و تعاونی‌ها و فعالان اقتصادی در سایر کشورها.
۸. کمک به توانمندسازی تعاونی‌ها و راهنمایی آنها در امور فنی، حقوقی، مالی، اداری و بازرگانی.

۹. کمک به فراهم آوردن شرایط لازم برای صدور محصولات تعاونی‌ها و تأمین نیازمندی‌های آنها.
  ۱۰. برگزاری نمایشگاه‌های داخلی و خارجی، ایجاد مراکز تجاری در کشورهای هدف.
  ۱۱. عضویت در کلیه کمیسیون‌ها، کمیته‌ها، هیئت‌ها، شوراها، شوراهای عالی و ستادهای تصمیم‌گیری در امور اقتصادی و اجتماعی دولت و استان‌ها.
  ۱۲. کمک به توسعه مشارکت مردمی در تعاونی‌ها و تشویق و ترغیب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی جهت سرمایه‌گذاری در بخش تعاونی.
  ۱۳. انجام اموری که طی تفاهمنامه مشترک توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به اتاق تعاون ایران واگذار می‌گردد.
  ۱۴. مشارکت در برنامه‌ریزی برای توسعه بخش تعاونی.
  ۱۵. نمایندگی بخش تعاون ایران در اتحادیه بین‌المللی تعاون و دفتر منطقه‌ای آن.
  ۱۶. انجام تحقیقات آماری و مطالعاتی درباره نحوه فعالیت انواع تعاونی‌ها
  ۱۷. تخصیص کمک‌ها و مساعدت‌های دولتی به شرکت‌های تعاونی از طریق اتحادیه‌های اقتصادی و اعتباری متناسب با نوع کمک و مساعدت و نظارت بر حسن تخصیص آن از طریق اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی و مرکز داوری اتاق تعاون ایران.
  ۱۸. انجام سایر وظایفی که به موجب این قانون یا سایر قوانین به اتاق تعاون ایران محول شده یا می‌شود.
- ماده الحاقی (۲۵) - منابع مالی اتاق تعاون ایران عبارت است از:**
۱. دریافت حق عضویت براساس آیین‌نامه مصوب مجمع نمایندگان اتاق ایران،
  ۲. دریافت کمک‌های دولتی،
  ۳. هدایا و کمک‌های بلاعوض مردمی و نهادهای عمومی،
  ۴. دریافت حق مشاوره و ارائه خدمات و درآمد حاصل از فعالیت‌های جاری،
  ۵. درآمد حاصل از صدور کارت بازرگانی برای تعاونی‌ها.
- تبصره -** مؤسسات عمومی و شرکت‌های دولتی می‌توانند کارت بازرگانی خود را از اتاق تعاون ایران یا اتاق بازرگانی و صنایع و معادن جمهوری اسلامی ایران دریافت نمایند.
- ماده الحاقی (۲۶) -** مرکز داوری اتاق تعاون ایران به منظور حل و فصل اختلافات تعاونی‌ها و اعلام نظر در موارد مرتبط با این قانون و اساسنامه شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی، مطابق با مقررات قانون اساسنامه مرکز داوری اتاق ایران مصوب سال ۱۳۸۰ تشکیل می‌شود.

۵. مزایا و معایب تشکیلات پیشنهادی

در این قسمت گزارش سعی می‌شود با توجه به پیشنهادهای قانونی ارائه شده جهت تقویت تشکیلات بخش تعاونی، مهمترین مزایا و معایب یا محدودیت‌های عملی تشکیلات پیشنهادی ارائه شود.

۱-۵. مزایای تشکیلات پیشنهادی

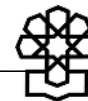
می‌توان همه مزایای ساختار پیشنهادی تشکیلات تعاونی را در یک جمله یعنی «رفع برخی از مشکلات تشکیلات فعلی بخش تعاون» خلاصه کرد. با این حال به منظور روشن‌تر شدن بیشتر موضوع مهمترین مزایای ساختار پیشنهادی به ترتیب زیر ارائه می‌شود:

۱. درحالی که تعدد تشکلهای و اتحادیه‌های تعاونی در ذات خود امری مطلوب تلقی می‌شود، در حال حاضر وجود اتحادیه‌ها و تشکلهای متعدد با ماهیت یکسان و کارکرد موازی و دارای همپوشانی در فعالیت‌ها، سبب شده است ارتباط مؤثر تعاونی‌ها و دولت با اتحادیه‌ها با مشکل مواجه شود. این در حالی است که طبقه‌بندی فعالیت‌های تعاونی برحسب کدهای استاندارد بین‌المللی ISIC و در نتیجه دسته‌بندی اتحادیه‌ها بر این اساس، ضمن حفظ تعدد اتحادیه‌ها، می‌تواند روابط بین آنها را تنظیم نماید. ساختار پیشنهادی طبقه‌بندی فعالیت‌ها براساس کدهای ISIC را پیشنهاد کرده است. عدم طبقه‌بندی فعالیت‌های بخش تعاون براساس کدهای استاندارد ISIC محاسبات ملی مربوط به سهم بخش تعاون از اقتصاد ملی را نیز با مشکل مواجه کرده است.

۲. در قانون فعلی اتاق تعاون به نحوی تعریف شده است که تعاونگران و فعالین بخش تعاون کمترین نقش را در مدیریت آن به عهده دارند، به نحوی که عمده اعضای هیئت مدیره آن را مسئولیت دولت یا مجلس تشکیل می‌دهند.

از طرفی برخلاف ماهیت فعالیت‌های تعاونی، ساختار این اتاق از بالا به پایین تعریف شده است به نحوی که اتاق‌های تعاون شهرستان و استان، شعب اتاق تعاون مرکزی تلقی شده‌اند. ساختار پیشنهادی، تشکیل مجمع نمایندگان و هیئت مدیره اتاق تعاون را تنها در سطح ملی و متشکل از هیئت مدیره اتحادیه‌های تعاونی پیشنهاد داده است تا مشکلات موجود برطرف شود.

۳. برخلاف اتاق تعاون که یک نهاد فرابخشی بوده و فعالیت آن نظیر وزارت تعاون معطوف به همه فعالیت‌های اقتصادی است، اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی ماهیت بخشی دارند. وجود این اتحادیه‌ها از نظر اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی نظیر کشاورزی، صنعت، معدن، بازرگانی و ... در حوزه تعاون می‌تواند مؤثرتر باشد.

۴. در حالی که همه توجهات معطوف به واگذاری امور تصدیگری بخش تعاون به تشکیلات غیردولتی بخش است، این وظایف تصدیگری که مهمترین آنها مباحث مرتبط به نظارت، حسابرسی، آموزش، داوری و ... می‌باشد از طریق تشکیلات موجود قابل انجام نیستند. سازوکاری که در بسیاری از کشورها برای انجام امور مذکور توسط خود تعاونی‌ها پیش‌بینی شده است، تشکیل اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی است که از جنس تعاونی‌ها بوده و برای انجام این امور تعریف شده‌اند. یکی از پیشنهادات ارائه شده تشکیل اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی است که هم در قانون شرکت‌های تعاونی ۱۳۵۰ و هم در ماده (۱۰) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی به آن اشاره شده و نمونه آن در بخش کشاورزی موجود است.

۵. بخش تعاونی بیشترین ظرفیت برای انجام فعالیت‌های اعتباری به خصوص فعالیت‌های اعتباری بدون ربا را دارد. در حالی که یکی از اهداف اصلی تعاونی‌ها ارائه خدمات به اعضا با هزینه تمام شده است، ارائه خدمات اعتباری با هزینه تمام شده معنایی جز ارائه خدمات اعتباری بدون ربا ندارد. در حال حاضر اگر چه زمینه‌های قانونی برای تشکیل تعاونی‌های اعتبار وجود دارد اما تشکیل اتحادیه‌هایی با ماهیت فعالیت اعتباری متشکل از تعاونی‌ها (اعتباری یا غیر آن) و اتحادیه‌های موجود، پیش‌بینی نشده است. در ساختار پیشنهادی، تشکیل اتحادیه‌ها تعاونی برای انجام فعالیت‌های مالی و اعتباری در قالب تشکیل بانک‌ها یا مؤسسات مالی مجاز و یا به نمایندگی از بانک‌ها یا مؤسسات مالی مجاز، پیش‌بینی شده و تهیه سازوکار قانونی آن به بانک مرکزی واگذار شده است.

۲-۵. معایب و چالش‌های اجرایی تشکیلات پیشنهادی

علیرغم مزایای تشکیلات غیردولتی پیشنهادی، عملی شدن این پیشنهاد ممکن است برخی مشکلات و چالش، را نیز ایجاد کند. مهمترین این چالش‌ها عبارتند از:

۱. تعدد اتحادیه‌های تعاونی می‌تواند به‌عنوان یکی از معایب ساختار تشکیلات پیشنهادی مطرح شود. با این حال تجربه وجود چنین اتحادیه‌هایی هم در ایران (بخش کشاورزی) و هم برخی از کشورها (فرانسه، آلمان و...) وجود دارد.

۲. در صورتی که اتحادیه‌های اقتصادی و اعتباری به درستی تعریف شده باشند، این اتحادیه‌ها به خاطر مزایای اقتصادی که برای اعضا ایجاد می‌کنند، توسط خود تعاونی‌ها تشکیل می‌شوند، اما تشکیل اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی که به‌منظور ارائه خدمات آموزشی، نظارت، حسابرسی، داوری و ... فعالیت می‌کنند، نیازمند تلاش دولت برای متشکل کردن تعاونی‌هاست. در حالی که این اتحادیه‌ها باید بسیاری وظایف دولت در امور تصدیگری تعاونی‌ها را به عهده گیرند،

بخش دولتی ممکن است تمایل چندانی به تشکیل این اتحادیه‌ها نداشته باشد.

۳. مشکلات ناشی از فعالیت تعاونی‌های اعتبار آزاد که در سال‌های اخیر مسائلی را در بازار پولی کشور ایجاد کرده است، سبب بدبینی مسئولین پولی کشور نسبت به فعالیت تعاونی‌ها در این حوزه شده است. این مسئله می‌تواند یکی از چالش‌های پیش روی تشکیل اتحادیه‌های اعتباری باشد. با این حال، در صورتی که در تهیه سازوکار نحوه شکل‌گیری و فعالیت این اتحادیه بانک مرکزی نقش مؤثری داشته باشد، می‌توان از بروز مشکلات مشابه جلوگیری به عمل آورد.

نتیجه‌گیری

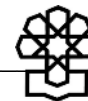
همان‌طور که بیان شد براساس بند «ج» ماده (۱۲۴) قانون برنامه پنجم توسعه، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی وظایف حاکمیتی و تشکلهای بخش تعاون و وظایف تصدیگری بخش تعاون را انجام خواهند داد. بنابراین وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی وظایف تنظیم لوائح و مقررات و دستورالعمل‌ها، سیاستگذاری و تعیین خطی‌مشی برای توسعه بخش تعاون و برخی امور نظارتی را برعهده دارد و بقیه موارد جزء وظایف تصدیگری است و باید تشکلهای بخش تعاون عهده‌دار انجام آنها شوند، اما باید توجه داشت که اجرایی شدن چنین حکمی مستلزم وجود تشکیلاتی توانمند در بخش تعاون است.

بررسی وضعیت تشکیلات فعلی بخش تعاون نشان می‌دهد که این تشکیلات با مشکلات زیادی مواجه هستند از جمله: عدم انسجام کافی اتحادیه‌های تخصصی، عدم توانمندی کافی اتاق‌های تعاون، امکانات محدود برای اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی، امکانات محدود برای اعمال امور تصدیگری بخش تعاونی، امکانات محدود برای کمک به تأمین اعتبار مورد نیاز تعاونی‌ها. با توجه به مشکلات ذکر شده ضرورت دارد که در ساختار تشکیلات بخش تعاون تغییرات اساسی ایجاد کرد. این تغییرات باید بخش تعاون را در موارد زیر تقویت کند:

۱. امکان اعمال سیاست‌های بخش‌های تخصصی (کشاورزی، صنعت، حمل‌ونقل و...) از طریق تعاونی‌ها را فراهم کند.

۲. تشکیلات بخش تعاون را در انجام وظایف تصدیگری بخش تعاون از قبیل نظارت مالی و عملیات حسابرسی تعاونی‌ها، حل اختلاف و داوری تعاونی‌ها و ایجاد هماهنگی و کمک به فعالیت‌های اعتباری تعاونی‌ها کمک و یاری کند.

برای حصول موارد گفته شده ضروری است که ساختار تشکیلات بخش تعاون به صورت زیر سازماندهی شود:

- ساختار تشکیلات تعاونی کشور در سه سطح شهرستانی، استانی و ملی به شرح زیر می‌باشد:

الف) در سطح شهرستان

۱. انواع شرکت‌های تعاونی
۲. اتحادیه‌های اقتصادی و اعتباری شهرستانی انواع تعاونی‌ها
۳. اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی شهرستانی انواع تعاونی‌ها

ب) در سطح استان

۱. اتحادیه‌های اقتصادی و اعتباری استانی انواع تعاونی‌ها
۲. اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی استانی انواع تعاونی‌ها

ج) در سطح ملی

۱. اتحادیه‌های اقتصادی و اعتباری مرکزی انواع تعاونی‌ها
۲. اتحادیه‌های نظارت و هماهنگی مرکزی انواع تعاونی‌ها
۳. اتاق ملی تعاونی‌های ایران

- انواع تعاونی‌ها در سطح شهرستانی، استانی و ملی باید بتوانند سه نوع اتحادیه اقتصادی، نظارت و هماهنگی و اعتباری را تشکیل دهند.

- اتحادیه اقتصادی تعاونی برای انجام امور اقتصادی و توسعه معاملات و عملیات بازرگانی شرکت‌های تعاونی و یا اتحادیه‌های عضو در راستای مصالح اقتصادی و بازرگانی واحدهای عضو تشکیل می‌شود.

- اتحادیه نظارت و هماهنگی تعاونی برای کمک به اداره امور و حفظ و حمایت تعاونی‌های عضو و ایجاد هماهنگی و توسعه تعلیمات و حسابرسی آنها تشکیل می‌شود.

- اتحادیه تعاونی اعتباری هر رشته فعالیت برای انجام خدمات اعتباری مورد نیاز واحدهای عضو با تأیید وزارت تعاون و مجوز بانک مرکزی براساس مقررات این قانون تشکیل می‌شود.

- اتاق تعاون ایران، تشکیلاتی غیردولتی و نماینده کلیه تعاونی‌های کشور می‌باشد. مجمع عمومی اتاق، متشکل از رؤسای هیئت مدیره اتحادیه‌های مرکزی نظارت و هماهنگی، اقتصادی و اعتباری موجود انواع مختلف تعاونی‌ها می‌باشد که در طول دوره انتخاب و مأموریت خود، عضو مجمع عمومی اتاق خواهند بود.

- مرکز داورى اتاق تعاون ایران به منظور حل و فصل اختلافات تعاونی‌ها و اعلام نظر در موارد مرتبط با این قانون و اساسنامه شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی، مطابق با مقررات قانون اساسنامه مرکز داورى اتاق ایران مصوب سال ۱۳۸۰ تشکیل شود.

منابع و مآخذ

۱. قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۷۰.
۲. موسوی‌نیک، سیده‌ادی. ارزیابی عملکرد وزارت تعاون در توسعه تعاونی‌ها (ویرایش اول)، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۰۳۸۲، شهریورماه ۱۳۸۹.
۳. موسوی‌نیک، سیده‌ادی. توسعه بخش تعاون در برنامه پنجم توسعه اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۰۲۵۶، خردادماه ۱۳۸۹.
۴. قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم قانون اساسی، مصوب ۱۳۸۷.
۵. گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، بررسی اصلاح قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران در راستای قانون موادی از قانون برنامه چهارم توسعه و اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم قانون اساسی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۹۳۷۹، ۱۳۸۷.
۶. مهاجرانی، مصطفی و جعفر عسگری. تحولات تعاون در ایران: گذشته، حال و آینده، نشر سروستان، ۱۳۸۴.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۲۰۱۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: بررسی ساختار تشکیلاتی بخش تعاون در راستای اصلاح قانون بخش تعاون

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان)

تهیه و تدوین‌کنندگان: سیدهای موسوی‌نیک، رضا وفایی‌یگانه

مدیر مطالعه: سیدهای موسوی‌نیک

اظهار نظرکنندگان: غلامحسین طباطبایی، منوچهر یزدانی، جعفر عسگری، محمدحسین مستعانی

ناظر علمی: رؤیا طباطبایی‌یزدی

متقاضی: معاونت پژوهشی

ویراستار: حسین صدری‌نیا

واژه‌های کلیدی:

۱. قانون بخش تعاون

۲. تشکیلات بخش تعاون

۳. وزارت تعاون

تاریخ انتشار: ۱۳۹۰/۸/۱